

РЕЦЕНЗІЇ

ФІКСАЦІЯ РОЗВОЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Рец. на моногр.: *Степаненко Микола. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік.* Полтава: ПП «Астроя». 2021. 250 с.

КОСМЕДА

Тетяна Анатоліївна,

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
романських мов і світової літератури
Донецького національного
університету імені Василя Стуса;
вул. Академіка Янгеля, 4, Вінниця,
21007
E-mail: tkosmeda@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Tetyana

KOSMEDA,

Doctor of Philological Sciences, Full
Professor, Professor at the Department
of Romance Languages and World
Literature; Vasyl Stus Donetsk National
University
4 Akademika Yanhelia Str., Vinnytsia
21007, Ukraine
E-mail: tkosmeda@gmail.com

Микола Степаненко наполегливо, скрупульозно, продуктивно й ефективно продовжує фіксувати та описувати неологізми нашої епохи. У колах української наукової спільноти отримали схвалення попередні монографії-лексикони дослідника: ідеться про такі актуальні праці: Степаненко М. «Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон» (Харків, 2017)⁸; Степаненко М. «Публіцистично-політичні перифрази

⁸ Див.: Космеда Т. Новий погляд на розвій перифрастичного фонду українців. Рец. на моногр.: Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон. Харків, 2017. 616 с. *Українська мова*, 2018, №1. С. 140–144.

в українській мові: 2017 рік» (Полтава, 2018); Степаненко М. «Динаміка українського політичного лексикону: 2018–2019 рр.» (Полтава, 2020). Четверта монографія вченого, зрозуміло, репрезентує вектор розвитку української лексики в 2020 році.

Теоретичне значення цього гібридного жанру монографії-словника полягає в тому, що він дає змогу розбудовувати теоретичні постулати української (1) креативної лінгвістики, (2) лінгвоаксіології, (3) дискурслінгвістики, (4) лінгвістики перифрази, (5) лексикології та лексикографії, (6) термінознавства, (7) політичної лінгвістики, (8) соціолінгвістики, (9) орнаменталіки та лінгвостилістики, (10) ономастики й ін.

Практичне значення такого взірця праці також надзвичайно велике, по-перше, для української лексикографічної практики, оскільки на її матеріалі можна укласти й словник нової лексики та фразеології, і словник перифраз, узагальнивши напрацювання, наприклад, за 10 чи 20 років; матеріал буде корисним і для доповнення тлумачних словників української мови під час їхнього перевидання. А по-друге, велика користь подібних видань і для практики викладання української мови як рідної і як іноземної, оскільки матеріал монографії-словника можна ефективно використовувати для опису тенденцій розвитку української мови під час підготування бакалаврських і магістерських робіт та напрацювань для дисертаційних праць на звання доктора філософії чи доктора наук.

Рецензована монографія складається з двох розділів, резюме українською та англійською мовами, списку використаних електронних джерел та алфавітного покажчика реєстрових компонентів.

Перший розділ «*Лексико-семантична система української мови в найновітнішому динамічному представленні*» (с. 3–62) має, як і в інших монографіях науковця, яскраві й змістовні епіграфи (з дискурсу Юліана Дзеровича, Леоніда Рудницького, Олени Турчак), що налаштовують читача на відповідне сприйняття матеріалу. Епіграфи засвідчують вектор інтимізувальних інтенцій автора. Цей розділ складається з двох параграфів, яким передує коротка передмова (с. 3–4): *1.1. Лексика як репрезентант найсучасніших суспільно-політичних змін* (с. 4–30) і *1.2. Новітня перифрастична сфера: ономасіологічне тло, конотативний потенціал* (с. 31–55), а також списку використаної *Літератури*, що містить 24 найменування (с. 55–58), і *Списку використаних джерел та їх скорочень*, що фіксує майже

100 одиниць. Окремо варто вказати на широку джерельну базу, яка містить (1) сайти телеканалів, зокрема їхній електронний ресурс (112-ий; 24-ий; 5-ий та ін.); (2) архіви новин окремих областей України, наприклад, *Архів новин Житомирської області*; *Волинь-нова* (інтернет-сторінка) та ін.; (3) електронний ресурс популярних газет (*Галичина*: сайт газети; *Голос України*: газета Верховної ради України та ін.) та журналів (*Нове время*: сайт журналу); (4) блоги (*Освіта ua.*: блоги). До речі, цікаво було б простежити тенденції щодо принципів назовництва цих джерел.

У короткій передмові наголошено на засадничому принципі рецензованої студії, порівн.: «Кожен з інноваційних компонентів є носієм інформації про те, що відбувається в сучасному суспільстві, як до тих або тих важливих чи менш значущих змін причетні люди (політики, державні діячі й т. д.), різні об'єднання людей (за партійною належністю, громадською діяльністю і т. ін.» (с. 4).

У першому параграфі першого розділу викладено узагальнювальні міркування щодо визначень «слів року» (2020) в різних країнах із застосуванням різних методик кількісного аналізу для актуалізації ключових лексем: це і *локдаун* (Велика Британія), і *пандемія* (США), і *коронавірусна пандемія* (Німеччина), і *коронавірус* (Україна). Сам 2020 рік номіновано *роком неочікуваних випробувань*. М. Степаненко характеризує інновації, похідні від лексеми *коронавірус*, так званий *словник епохи коронавірусу*. Дослідник виокремлює процес термінологізування із цілим гніздом лексичних і синтаксичних утворень, репрезентує набір ідентифікувальних сем, наголошує на ступені частотності вживання тих чи тих одиниць. Дослідник указує і на специфіку функціонування «іменника-екситоніма» *Ковід-19* та «полілексемного гемероніма» *карантин* (с. 8), а також на активність творення нових варіантів паремій (так званих антиприслів'їв) унаслідок актуалізації лінгвокреативності українського народу: ілюстрації сягають кількох сторінок (с. 9–11). Наведено й систему фольклорних жанрів, у яких створено образ коронавірусної епохи, як-от: лічилки, примовки, скоромовки, частівки, коломийки, анекдоти, колядки, щедрівки, короткі побажання з прогностичними та магічними функціями й под. – «анонімна, колективна “коронавірусна” віршотворчість» (с. 11). Набуває переосмислення і відповідна медична термінологія. Крім народної мовотворчості, М. Степа-

ненко простежує і яскраві приклади індивідуальної креативності – моделювання авторських мініатюр, передусім епіграм як репрезентантів его-текстів, у яких відображено інтимізовані смисли з домінуванням емоційності та експресивності.

Ще один активний пласт лексики 2020 – новотвори, пов'язані з прізвищем чинного Президента України Володимира Зеленського. Ця тенденція репрезентує «дериваційну традицію», формуючи нову «ономасіологічну базу, що слугуватиме адекватною мовною рефлексією на обіцянки кандидата, який готується обійняти найвищий пост у державі» (с. 13). Наведено велику кількість новотворів, мотивованих онімом *Володимир Зеленський* (с. 14–15). Іншою характерною закономірністю українського політичного дискурсу, на думку вченого, є «зміна людей у владних структурах», що «зумовлює виникнення слів із компонентом-антропонімом (прізвищем, ім'ям або по батькові), які репрезентують шкалу різних вартостей, сферу соціальних понять і оцінок» (с. 16). Ідеться про похідні від оніма *Андрій Богдан*, *Андрій Єрмак* та ін.

М. Степаненко вдало інтерпретує окремі висловлювання депутатів ВР України, що містять оказіональні онімні й неонімні утворення, які стали рефлексією на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо права фізичної особи на переінакшення імені, прізвища, по батькові» (с. 17). Дослідник констатує, що «в українській мові продуктивний тип становлять лексичні новотвори пропріативного й непропріативного походження на позначення представників політичних сил» (с. 18). Наведено розлогий перелік лексем за алфавітним порядком, зразки їхнього контекстуального вживання (с. 18–21), подано авторський коментар. Науковець указує на процес обсценізації, що спостерігається в українській лексиці, кваліфікуючи зазначене як «відвертий несмак» (с. 20), наводить факти тенденцій щодо фемінізації, зауважуючи, що «помічено феміноутворення, яке спричинене “новими умовами соціалізації жінки”, а вони є “виявом гендерної політики в незалежній Україні”, надиктовані метою сучасної державної політики» (с. 21). Як бачимо, автор монографії яскраво демонструє реагування української мови на фемінізацію. Цей процес не можна штучно прискорити чи вповільнити. Мова вирішує сама бути чи не бути тим або тим фемінітивам. Дослідник пропонує цікаві роздуми над «долею» окремих слів і похідних від них утворень, демонструючи, як залежно від екстралінгвальних чин-

ників розширюється їхнє значення, моделюється своєрідна конотація, відбувається актуалізація прагматики. Це стосується, наприклад, таких лексем, як *велюр*, *водомор*, словосполучення *какая разница*, що пройшло процес злиття – *какаяразница* – й репрезентує синтаксичний та синтагматичний потенціал цього ідеологізованого словосполучення. Предметом, який викликає інноваційні утворення, є також феномен «касетних скандалів»: наведено та схарактеризовано яскраві приклади, що мають різко пейоративний аксіологічний характер.

У параграфі 1.2. *Новітня перифрастична сфера: ономазіологічне тло, конотативний потенціал* йдеться про вторинні найменування. Учений наголошує, що «корпус описових зворотів формують загальнономвні структури “на потребу дня”, “одноденки”» (с. 31). За спостереженнями науковця, «аксіологічний потенціал перифрастичних номінацій в останній час відчутно послабився» (с. 31), що спричинено «зневираженням політичного життя в Україні в 2020 році порівняно з попередніми роками (2004–2019)» (с. 31). Докладно проаналізовано конкретні перифрастичні поля, зокрема «Петро Порошенко», «Олександр Лукашенко», «Володимир Путін» та ін. Зауважено, що до розряду активних номінативних одиниць 2020 року ввійшов і хоронім *Білорусь*. Схарактеризоване продуктивне перифрастичне поле «Арсен Аваков». Цікавим видається виокремлення перифраз-самохарактеристик (*повний профан в економіці* – пейоративний вислів про себе Олексія Гончарука). Належно з'ясовано систему конфесійних антропонімних і неантропонімних вторинних назв (с. 47), указано на активність творення перифраз-патріонімів (с. 51) та ін.

Автор, як зауважувалося, пропонує кількісну характеристику тих процесів і явищ за допомогою слів неозначено-кількісної семантики, як-от: *найчастіше* (с. 36), *...продовжують активно побутувати...* (с. 39), *...до високочастотних слід уналежнити вторинні номінування...*(с. 45), *...великий відсоток становлять...* (с. 55) та ін. Бажано було б подавати точніші кількісні дані, що конкретизують частотність уживання інноваційних одиниць, демонструючи їхню регулярність чи продуктивність.

У другому розділі «*Суспільно-політичні описові найменування сьогодні: лексикографічний вимір*» репрезентовано лексикографічний опис двох семантичних типів – «Людина» (с. 65–190) і «Суспільний розвиток» (с. 191–232). У передмові до

цього розділу схарактеризовано спосіб укладання словникових статей, зокрема зазначено: «Словникова стаття складається із заголовка, після якого наведено алфавітний перелік його описових найменувань, поданий в авторській редакції, і відповідний ілюстративний матеріал із повною паспортизацією або її різновидом – *там само* – за умови цитування одного за одним того ж джерела» (с. 63). У лексикографічній частині монографії спорадично проінтерпретовано дискурсивну практику певної політичної ситуації. Мине час – і не всім будуть однозначно зрозумілі значення тих чи тих лексем, фразем, паремій. З огляду на це формулювання відповідних тлумачень, окреслення екстралінгвального складника інформації сприятиме розумінню дискурсивного значення в майбутньому.

Монографія-лексикон М. Степаненка дає змогу усвідомлено сприймати політичну картину світу українського соціуму в аксіологічному вимірі, осмислити специфіку лінгвокреативності українців, простежити тяжіння до актуалізації відповідних прецедентних феноменів, датованих 2020 роком. На часі наступне видання – інновації 2021 року.

Статтю отримано 12.07.2022

Tetyana Kosmeda

FIXATION OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN POLITICAL VOCABULARY